

UDK: 271.3 (497.5 Sinj) (091)
726. 54 (497.5 Sinj) (091)
94 (497.5 Sinj)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. svibnja 2009.
Prihvaćeno: 22. veljače 2010.

Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem (primjer povijesnoga diskontinuiteta)

Ivan Botica
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
email: ivanbotica@yahoo.com

U radu se na temelju povijesnih vrela i lokalne historiografije potvrđuje postojanje srednjovjekovne Cetine, podgrađa podno južnih zidina grada Vsinja (Sinja) s franjevačkim samostanom i starijom crkvom Sv. Marije te mlađom crkvom Sv. Katarine. Time se otklanja u historiografiji uvriježeno mišljenje o postojanju franjevačkog samostana u vrlčkome selu Cetini. Samostan su od njegova osnutka 1357. godine podupirali cetinski knezovi, osobito Nelipčići i Talovci. Tijekom 15. stoljeća bio je središtem Cetinske kustodije u Bosanskoj vikariji, a pripadali su joj svi ondašnji srednjodalmatinski kontinentalni samostani. Počeo je propadati s osmanskim upadima u cetinski kraj od druge polovice 15. stoljeća i ugasio se s padom Sinja pod Osmanlije. Samostan je u ranom novovjekovlju nestao iz kolektivnog sjećanja jer je franjevcima odobreno osnivanje novog samostana u istočnom dijelu grada ne zbog povijesnoga naslijeđa, nego zbog zasluga u migracijama stanovništva i dušobrižničkoj službi.

Ključne riječi: Bosanska vikarija, grad Vsinj (Sinj), mjesto Cetina, crkva Sv. Marije, crkva Sv. Katarine, povijesni kontinuitet i diskontinuitet.

I.

Cetinska krajina posljednjih je tristotinjak godina izrazito obilježena *viteštvom* kao svojinom, *franjevaštvom* kao institucionalnom baštinom te *marijanskim kultom* kao duhovnom težnjom. Povijest netom spomenutih paradigmi započinje s 1715. godinom, arhetipskom godinom sinjskoga/cetinskoga identiteta, kada je

od osmanske agresije obranjen Sinj te je oslobođena i stvorena Cetinska krajina.¹ No dvije od ovih triju paradigma možda započinju mnogo ranije, još u 14. stoljeću, osnutkom franjevačkog samostana i crkve Sv. Marije u sinjskom podgrađu Cetini. Naime, ako je potvrđeno da su se franjevci 1357. godine trajno naselili u cetinskom kraju i ako se može pretpostaviti da su još u doba Arpadovića prolazili cetinskim krajem kada su s mora išli prema Bosni, jesu li onda oni jedna od rijetkih preživjelih spona hrvatskoga srednjovjekovlja i novovjekovlja u kontinentalnoj Dalmaciji? Je li franjevaštvo relikv srednjovjekovlja u Cetinskoj krajini?

Valja poći od činjenice da sinjski franjevci i cetinski puk s kraja 17. i početka 18. stoljeća, koji se nalaze u demografskoj okosnici današnjega Sinja i Cetinske krajine, nemaju gotovo nijedne poveznice s cetinskim franjevcima i ljudima srednjovjekovnog vremena u cetinskom kraju. Vežu ih tek spone identitetskoga bitka, ponajprije vjerska pripadnost. Riječ je, naime, o sasvim drugim ljudima na istom teritoriju, ljudima sasvim drukčijega dijalekta, mentaliteta, prošlosti, karizme. Rez koji su početkom 16. stoljeća načinili Turci bio je predubok jer je izbrisao mnoga srednjovjekovna cetinska mjesta i srednjovjekovno cetinsko stanovništvo. Kada su franjevci iz Rame tražili od mletačke vlasti krajem 17. stoljeća dozvolu za gradnju samostana na nekom primjerenom mjestu u Sinju, uopće se nisu pozivali na stari cetinski samostan s crkvom Sv. Marije pod južnim zidinama sinjskoga grada, nego na zasluge u migracijama stanovništva i na svoju dušobrižničku službu koju su dragovoljno pokrenuli po cetinskom kraju.² Izgradili su samostan pod istočnim zidinama grada možda uopće ne znajući da je u srednjovjekovnom Sinju postojao franjevački samostan podno južnih gradskih zidina.³ Za nj tada nisu ni morali znati jer im pozivanje na prošlost nije bilo odlučujuća propusnica za naseljenje. Štoviše, nisu imali ni saznanja da su srednjovjekovni Cetinjani svoju najvažniju utvrdu, kraljevski grad (*castrum regale Zyn*), nazivali *Vsinj* (*Vbsinjv*) i da se u pisanome obliku tek od ranoga novog vijeka ustalio lakše izgovorljiv naziv *Sinj*.⁴ No već se u 18. stoljeću počeo mijenjati stav prema franjevačkoj prošlosti

¹ Josip Ante SOLDO, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, knjiga 1, Sinj, 1995., 179-203.

² Ivan MARKOVIĆ, *Sinj i njegovo slavlje god. 1887. Spomen-knjiga su 11 slika*, Zagreb, 1898., 43-45; *Isto*, 167.

³ I. Marković, teolog i povjesničar druge polovice 19. stoljeća, jedan je od prvih kojem je bilo jasno da ne postoji previše spona između hrvatskoga srednjovjekovlja i novovjekovlja u kontinentalnoj Dalmaciji. Ipak je, kaže on, „utješljivo što je i u ona vremena sinjska crkva bila posvećena Majci Božjoj; a i znamenito je, što je novi Sinj, ne znajući, nadovezao starinsku tradiciju, metnuvši se pod osobito pokroviteljstvo iste Matere Božje“ (*Isto*, 8).

⁴ Antički toponim *Osinium*, izveden od sličnoga etnika, potvrđen je na zavjetnoj ari koja je pronađena 1930-ih godina ispod sinjske tvrđave (Ante JADRIJEVIĆ, „Novi rimski natpis s grada Sinja“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 51, 1940., 157-159). P. Skok je na temelju hrvatskih potvrda imena iz 1434. (*Vsinj*) i 1446. godine (*vsinjski*) zaključio da je „današnji oblik nastao odbacivanjem *v* u teškoj i rijetkoj početnoj grupi“, pretpostavivši da je srednjovjekovni toponim *Vsinj* predrimskoga podrijetla koji bi se mogao usporediti s albanskim množinskim imeničkim oblikom *vise* u značenju *mjesta* (Petar SKOK, „Studije iz ilirske toponomastike“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, 32 1920., 40). Također ne isključuje „prasrodstvo“ sa staroslavenskim *vbsv* > *vas* (Petar SKOK, „Sinj“, *Etimologijski rječnik hrvat-*

u Sinju. Da bi se posvjedočio kontinuitet sinjskoga/cetinskoga srednjovjekovlja i novovjekovlja, počelo se vjerovati u to da je slika Čudotvorne Gospe Sinjske jedna od preživjelih dragocjenosti srednjovjekovnoga cetinskog samostana.

Budući da se cetinski kraj vezao uz Blaženu Djevicu Mariju u 14. stoljeću, otkad uostalom počinje i kontinuirano dokumentiranje sinjske/cetinske povijesti, stariji su proučavatelji sinjske prošlosti (J. Filipović, S. Zlatović, S. Petrov) povjerovali u to da su cetinski franjevci nakon pada Sinja pod Osmanlije skinuli s oltara crkve Sv. Marije u Cetini današnju Gospinu priliku i „ponijeli je sa sobom u Ramu gdje je ostala sve do 1687. godine“.⁵ Danas malo tko u to vjeruje jer je više nego jasno da je Gospina slika iz Sinja nastala u nekom od mletačkih ateljea u ranome novom vijeku.⁶ Istovjetnost se srednjovjekovnoga i novovjekovnoga marijanskog kulta u Sinju može objasniti tek činjenicom da su franjevci jedni od najharnijih promicatelja marijanskoga kulta u Katoličkoj crkvi.⁷ U hrvatskim krajevima južno od Save upravo su franjevci ti koji drže najznačajnija marijanska svetišta (Trsat, Sinj, Međugorje). Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, kojoj pripada i samostan Čudotvorne Gospe Sinjske u Sinju, nerijetko se naziva „Marijinim perivojem“ jer je samo u prvoj polovici 20. stoljeća imala 32 marijanske crkve (7 samostanskih, 20 župskih i 5 područnih), 5 kapelica s posvetom Mariji te još 19 crkava u kojima je bio Marijin oltarski kip ili slika.⁸

II.

Oko 1357. godine u mjestu Cetini zaslugom cetinskoga kneza Ivana Nelipčića podignuti su franjevački samostan i crkva Sv. Marije.⁹ Mjesto, samostan i crkva nalazili su se “izvan zidina grada Vsinja” (*extra muros castris Fsignii*),¹⁰ a pravilno

skoga ili srpskoga jezika, knjiga treća [poni-Ž], Zagreb, 1973., 239), pa bi se shodno tomu sinjsko ime povijesno razvijalo na sljedeći način: **Vīsīnium* > *V̄bsin̄b* > *V̄bsinj̄b* > *Sinj* (Petar SKOK, „Prilozi ispitivanja hrvatskih imena mjesta“, *Nastavni vjesnik*, 30 1922., 22).

⁵ Ivan MARKOVIĆ, „Odakle i kako je Gospina prilika u Sinj donešena. Iz knjižnice ‘Gospa Sinjska’“, *Katolički list*, 37 (1886) 38, 301-302; Jeronim ŠETKA, *Gospa Sinjska. Povijest svetišta Majke Božje u Sinju*, Sinj, 1966., 16. Šetkina je knjiga u biti reprint knjižice S. Petrova iz 1928. godine.

⁶ Jeronim ŠETKA, „Čudotvorna Gospa Sinjska“, u: *Sinjska spomenica 1715–1965*, Sinj, 1965., 11.

⁷ Hrvatinić Gabrijel JURIŠIĆ, „Pisana riječ u Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja i štovanje Bl. Dj. Marije“, u: *Štovanje Bogorodice u Hrvata u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb, 1990., 219-230.

⁸ Karlo BALIĆ, *Kroz Marijin perivoj. Štovanje Blažene Djevice Marije u Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, Šibenik, 1931.

⁹ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), tom. XII, ur. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1914., 406-407.

¹⁰ *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia ab Innocento PP. III. usque ad Paulum PP. III. 1198–1549* (dalje: *Vetera monumenta Slavorum*), tom. I, ed. Augustin Theiner, Romae, 1863., 532-533.

su ubicirani u radovima S. Gunjače, J. A. Solde i A. Miloševića.¹¹ Franjevački samostan Sv. Marije u Cetini najvažniji je sakralni i kulturni kompleks cetinskoga kraja u srednjem vijeku.¹² U *crikvi Sv. Marije poda Vsinjem*,¹³ kako su je na čakavici ondašnji Cetinjani nazivali, donosile su se sudske presude na koje nije uvijek mogla utjecati lokalna vlast.¹⁴ U samostanu Sv. Marije njegovao se latinski i hrvatski jezik. Od 1430-ih, vjerojatno pod utjecajem opservanata iz istočnih dijelova Bosanske vikarije, počele su se pisati ćirilичke listine na hrvatskome jeziku tako da je nazvan središtem pismenosti i arhivskim centrom Sinja i cetinskoga kraja u srednjem vijeku.¹⁵

Postojeći franjevački kompleks u Cetini dobio je 1441. godine zaslugom cetinskoga gospodara i dalmatinsko-hrvatskoga bana Petra (Perka) Talovca još jednu crkvu, gotičku *crkvu Sv. Katarine*. Poslove oko gradnje vodio je korčulanski kipar i majstor sa splitskom adresom Ratko Ivančić.¹⁶ Da je Talovac bio jako zadovoljan izvedbom, svjedoči novi ugovoreni posao s korčulanskim majstorom iz 1446. godine kada mu je ponudio obnovu tvrđave Klis.¹⁷ Cetinski su franjevci najvjerojatnije dopustili da se njihova samostanska „kapela sv. Katarine“ (*capella s. Catherinae*)¹⁸ početkom 1440-ih proširi u crkvu Sv. Katarine. Ta je crkva 1450. godine dobila od pape Nikole V. bulu da njezini hodočasnici i dobročinitelji mogu dobiti potpuni oprost grijeha ako je pohode i udijeje joj milodar o blagdanu Sv. Katarine.¹⁹

III.

Razvoj sinjskoga srednjovjekovnog podgrađa ili varoši, koja je u lokalnoj historiografiji druge polovice 20. stoljeća prepoznata pod imenom Cetina,²⁰ prema

¹¹ Stjepan GUNJAČA, „Tiniensia archeologica-historica-topographica“, *Starohrvatska prosvjeta*, 7 (1960), 46, bilj. 150; Josip Ante SOLDI, „Cetina – srednjovjekovna županija i kneštvo Nelipića“, u: *Sinjska spomenica 1715-1965*, Sinj, 1965., 67-68; Ante MILOŠEVIĆ, *Arheološka topografija Cetine*, Split, 1998., 19.

¹² A. MILOŠEVIĆ, *Arheološka topografija Cetine*, 19.

¹³ *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis ab anno 925 ad annum 1752* (dalje: AB), ur. Euzebije Fermeđžin, Zagreb, 1892., 142.

¹⁴ Usp. *Pomorski Split druge polovine XIV st. Notarske imbrevijature*, redigirao Vladimir RIMONDO, Split, 1954., 20-22.

¹⁵ Stjepan GUNJAČA, *Kratak pregled prošlosti Sinja i okolice*, Sinj, 1977., 14-15.

¹⁶ Cvito FISKOVIĆ, „Umjetnički obrt u XV. i XVI. stoljeću u Splitu“, u: *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića, 1450-1950.*, (ur. Josip Badalić i Nikola Majnarić), Zagreb, 1950., 131-132.

¹⁷ C. FISKOVIĆ, *Umjetnički obrt*, 132.

¹⁸ Dominik MANDIĆ, *Franjevačka Bosna. Razvoj i Uprava Bosanske Vikarije i Provincije 1340.-1735.*, Rim, 1968., 80-81.

¹⁹ Gregor ČREMOŠNIK, „Ostaci arhiva bosanske franjevačke vikarije“, *Radovi*, knjiga 3, *Odjeljenje istorisko-filoloških nauka*, knjiga 2, 1955., 42.

²⁰ S. GUNJAČA, *Kratak pregled prošlosti Sinja*, 46; J. A. SOLDI, *Cetina – srednjovjekovna županija*, 67-68; A. MILOŠEVIĆ, *Arheološka topografija Cetine*, 190.

sačuvanim je vrelima gotovo uvijek vezana uz osnutak, postojanje i nestanak franjevačkog samostana i crkve Sv. Marije pod srednjovjekovnim gradom Vsinjem (Sinjem). Mjesto Cetina prvi se put pojavljuje 1345. godine kao „*castra Cetina*“ u preliminarnom ugovoru između Vladislave i Ivana Nelipčića te slavonskoga bana Mikloša Banffyja.²¹ Budući da u konačnome ugovoru između navedenih osoba umjesto „*castra Cetina*“ stoji „*castrum Zyn*“,²² može se zaključiti da je utvrda Vsinj bila ili sinonimna Cetini ili dio naselja Cetine.²³ Ne zna se otkada samo naselje postoji te možemo tek pretpostaviti da je Cetina postojala još od ranoga srednjovjekovlja kada je uspostavljena Cetinska župa ili županija.²⁴

Pripovijest o postojanju mjesta Cetina podno grada Vsinja (Sinja) bila bi u historiografiji neupitna da je Daniele Farlati nije ubicirao na drugom mjestu. Pišući u uvodnim redcima ukratko o krajevima u Splitskoj nadbiskupiji, navodi da je „Cetina mediteranski kraj kroz koji teče rijeka Cetina ili Tilurij“ (*Cetina regio mediterranea, quam interfluit Cetina, sive Tilurus amnis*), potom da je „gusto naseljen (kraj) u selima i zaseocima“ (*pagis vicisque frequentissime habitata*) te konačno da je „preko rijeke postojao grad Cetina uz istoimeno jezero koje pravi rijeka Tilurij“ (*trans fluvium, Cetina oppidulum fuit ad lacum eiusdem nominis, quem Tilurus efficit*).²⁵ Navedeni je redak gotovo sigurno naveo mladoga S. Gunjaču da u svojoj doktorskoj disertaciji 1937. godine ubicira srednjovjekovnu Cetinu na „Bilokapića Gradinu koja se nalazi između sela Otoka i Udovičića“.²⁶ Njegova pretpostavka da se „staro županijsko sijelo Cetina nalazilo na Bilokapića gradini kod sela Udovičića“, što je ponekad znao ponoviti i u kasnijim radovima,²⁷ ušla je kao natuknica u većinu naših leksikonsko-enciklopedijskih izdanja.²⁸ Riječ je o izrazitoj strateškoj točki koja dominira Sinjskim poljem i koja je još od prapovijesnih vremena uključivana u obrambeni sustav Sinjskoga polja. Zanimljivu joj je funkciju dao arheolog A. Milošević tvrdnjom da je bila važan kasnoantički kastrum obrambenog limesa kasnoantičke Salone.²⁹ No i takvo se tumačenje mora

²¹ CD, XI 1913., 205-206.

²² CD, XI 1913., 249-252; S. GUNJAČA, *Tiniensia archeologica-historica-topographica*, 46.

²³ J. A. SOLDI, *Cetina – srednjovjekovna županija*, 67.

²⁴ *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, ur. Franjo Rački, Zagreb, 1877., 400; Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925., 446.

²⁵ Daniele FARLATI, *Illyrici sacri (Ecclesia Spalatensis olim Salonitana)*, tomus tertius, Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1765., 13.

²⁶ Stjepan GUNJAČA, *Topografska pitanja na teritoriju stare Cetinske županije s ekskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma*, Split, 1937., 24.

²⁷ Stipe GUNJAČA, „Tragom istraživanja prošlosti Sinja i okolice“, *Slobodna Dalmacija*, br. 3.761, 21. III. 1957., 3. Članak je objavljen u tri nastavka: br. 3.762, 22. III. 1957., 2; br. 3.763, 23. III. 1957., 3.

²⁸ „Cetina“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 3, Zagreb, 1942., 690; „Cetina“, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 2, Zagreb, 1956., 370; „Cetina (Cetinska krajina)“, sv. 2, *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1982., 658; „Cetina“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, Zagreb, 2000., 499.

²⁹ Ante MILOŠEVIĆ, „Gramatika prostora uz rijeku Cetinu“: u: *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, Zagreb, 2007., 112.

uzeti s oprezom jer, osim nekoliko rekognosciranja,³⁰ na Bilokapinoj gradini nisu vršena ozbiljnija arheološka istraživanja.³¹

Da se mjesto Cetina ili Cetingrad, što je historiografski smišljen naziv, nalazi ipak bliže gradu Sinju, među prvima upućuje povjesničar P. K. Bačić, navodeći da je „Cetingrad ležao tik ispod glavice današnjega grada, stare tvrđave ‘Sinja’ sa zapadne strane (*sub moenibus arcis posterioris – Sinj*), gdje je put na Goručicu i Rudušu.“³² U Cetingradu su, piše isti, bili „gospodski dvori“ kneza Domalda i njegova roda u 13. stoljeću, o čemu nema u historiografiji potvrde, a ime Cetingrad navodno je zamijenjeno Sinjem tek u vrijeme Ivana Nelipčića koji je „sagradio franjevcima manastir i crkvu Gospinu u Cetingradu pod Sinjem.“³³ Iako to u radovima nije izričito priznao, Gunjača se priklonio Bačićevim navodima da mjesto Cetinu treba tražiti nedaleko od grada Vsinja (Sinja). Na temelju srednjovjekovnih vrela s potvrdom mikrotoponima „Stara Crkva“ (*Chiesa Vecchia*) podno južnih gradskih zidina u mletačkom katastru za Sinjski teritorij iz 1709. godine, Gunjača je 1949. godine potvrdio da su se franjevački samostan i crkva u Cetini nalazili tik uz grad Vsinj (Sinj).³⁴

Budući da se gotovo ne zna za podgrađe Cetinu pod Vsinjem (Sinjem), odnosno za rezultate lokalne historiografije, često se u hrvatskoj i bosanskohercegovačkoj historiografiji provlače dvije srednjovjekovne Cetine. Prva je promovirana u leksikonsko-enciklopedijskim izdanjima na temelju Gunjačina doktorskog rada kao Cetingrad, a riječ je o prapovijesno-antičkoj Bilokapinoj gradini u Udovičiću kraj Otoka, dok je druga nadošla analogijom sama od sebe, a riječ je o mjestu Cetini pored Vrlike na izvoru istoimene rijeke. Budući da se u vrličkom mjestu Cetini sačuvala velebna crkva hrvatskoga srednjovjekovlja, u dijelu historiografije prevladava mišljenje da se uz nju ili nedaleko od nje nalazio franjevački samostan iz kasnoga srednjovjekovlja. O tome će u posebnom poglavlju biti više riječi.

Sačuvano je nekoliko izvora koji potvrđuju da se mjesto Cetina nalazilo nedaleko od grada Vsinja (Sinja). Kada su Splicići i kraljevi tridesetničari 1371. godine optužili kaštelane Vsinja, Čačvine i Bistrice da su isplanirali pljačku bosanskih trgovaca koji su se s kupljenom robom iz Splita vraćali u Bosnu, cetinski je knez sazvaio skup „u mjestu Cetini i pred crkvom manje braće iz Cetine“ (*in loco Cetine et ante faciem ecclesie fratrum minorum de Cetina*).³⁵ Kada je cetinski kraj teško stradao u osmanskome pohodu krajem 15. stoljeća, papa Inocent VIII. udijelio je

³⁰ A. MILOŠEVIĆ, *Arheološka topografija Cetine*, 209.

³¹ Budući da mještani i susjedi tu gradinu nazivaju Bilokapina gradina, ona bi se pod takvim imenom trebala navoditi i u popularnoj i znanstvenoj literaturi.

³² Petar K. BAČIĆ, „Grad Kamičak na Krči“, *Jadranska Vila*, br. 11, 1. XI. 1929., 169.

³³ P. K. BAČIĆ, *Grad Kamičak*, 169.

³⁴ Stjepan GUNJAČA, „Najstarija poznata katastarska mapa Sinja“, u: *Arheološka i historijska baština Cetinske krajine. Zbornik Cetinske krajine. Knjiga 2*, Sinj, 1981. [i.e. 1949.], 173-174.

³⁵ V. RISMUNDO, *Pomorski Split*, 21; SOLDI, *Cetina – srednjovjekovna županija*, 83-84.

23. travnja 1492. oprost grijeha svima koji na Duhove (*in die festi Penthecostes*) pohode „crkvu Sv. Marije izvan zidina grada Vsinja u Splitskoj biskupiji“ (*ecclesia beate Marie extra muros castris Fsignii Spalatensis diocesis*) te dadnu milodar za njezin popravak i za popravak „utvrde Nutjak, smještene blizu rijeke Cetine rečene biskupije i blizu granica i međa spomenutih Turaka“ (*castrum Nuciach, situm prope flumen Cetina dicte diocesis, et prope confines et limites dictorum Turchorum*).³⁶ Hrvatske ćirilčke isprave koje se s jačanjem opservantizma pojavljuju u cetinskom kraju 1430-ih godina redovito su pisane u mjestu Cetini pod Sinjem.³⁷

Gunjača u članku iz 1957. piše da je iz arhiva Splitske kurije „davno dobio od dr. Lovre Katića prijepis jednoga dokumenta iz god. 1378.“ koji mu je potvrdio to da su Nelipčići „stolovali baš u samom utvrđenju – castrumu Sinju“ te da su franjevci imali samostan u njegovu podgrađu Cetini.³⁸ Donosimo kraću verziju toga dokumenta koji je Gunjača ponovno prepričao u radu iz 1977. godine: „Margareta, koja je oko 1378. godine postala udovica Ivana Nelipčića, pozvala je sve svoje kaštelane na zbor u Sinj jer ju je nedavno sa svojim društvom napao, ‘zaveden đavoljim duhom’, bivši suprugov potkaštelan Ivan Dminojević. Ona se, naime, vraćala s večernje mise iz crkve Sv. Marije u Cetini. Dminojević je, kaže, nju i njezinu pratnju zaustavio i zaprijetio joj da neće ući živa u Sinj. Spas joj je stigao u tili čas jer su njezini ljudi istrčali iz Sinja i kamenjem odbili napad“.³⁹ Dminojević se nakon tog događaja morao opravdati „na *shodu* kako se to nazivalo u mjestu Cetini odnosno kneštvu“ (*ut dicebatur ad sahodam vocabulo loci Cetine sive comitatus*), dakle na zbornom mjestu u podgrađu Cetini, pred mnoštvom (*in magna copia*) i pred kanonikom Ivanom Šibenčaninom kojeg je Splitski kaptol zbog vjerodostojnog svjedočanstva poslao kao izaslanika.⁴⁰ Nakon toga Gunjača više nikada nije posumnjao da se „Cetina s crkvom i samostanom Male braće nalazila pod zidinama grada Sinja“.⁴¹

Je li u srednjovjekovnom mjestu Cetini postojala još koja sakralna građevina koja bi govorila u prilog njezinoj ubicaciji pod zidine grada Sinja? Iz fundacijske je isprave cetinskoga franjevačkog samostana, odnosno iz sintagme kojoj prethodi nečitak dio (*[...] et qualibet alia constitutione contraria nequaquam obstantibus iure parochialis ecclesiae ac cuiuslibet alterius*), J. A. Soldo iščitao postojanje župne

³⁶ *Vetera monumenta Slavorum*, 533.

³⁷ *Hrvatski spomenici. Acta Croatica*, zbirku I. Kukuljevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio Đuro ŠURMIN, Zagreb, 1898., 136.

³⁸ S. GUNJAČA, *Tragom istraživanja prošlosti Sinja*, br. 3.762, 22. III. 1957., 2, br. 3.763, 23. III. 1957., 3; S. GUNJAČA, *Kratak pregled prošlosti Sinja*, 15.

³⁹ S. GUNJAČA, *Kratak pregled prošlosti Sinja*, 15.

⁴⁰ S. GUNJAČA, *Tragom istraživanja prošlosti Sinja*, br. 3.762, 22. III. 1957., 2, br. 3.763, 23. III. 1957., 3.

⁴¹ S. GUNJAČA, *Kratak pregled prošlosti Sinja*, 15.

crkve jer papa opominje da franjevci ne smiju ometati rad župnika u Cetini.⁴² Najvjerojatnije je riječ o župnoj crkvi Sv. Petra koja bi zbog apostolskog titulara mogla biti na prilično starim temeljima. Zasad za nju znamo tek iz jedne note kaptolskog registra u Splitu, odnosno iz parnice koja se vodila pred Splitskim kaptolom 1377. godine kada se među svjedocima spominje Nikša iz Kotora, pop i rektor crkve Sv. Petra u Cetini.⁴³ Riječ je o vrijednoj obavijesti jer uz postojanje još jednoga sakralnoga zdanja u Cetini govori i o srednjovjekovnoj glagoljaškoj prisutnosti u cetinskom kraju. Krajem srednjega vijeka spominje se još jedan pop glagoljaš podrijetlom iz Cetine, Juraj Cetinjanin, prvi olipski župnik, koji je prestravljen osmanskom pljačkom i paležom 1476. godine prebjegao s cetinskim stanovništvom na otok Olib.⁴⁴ U „*Glagoljskom olipskom zborniku od god. 1476.–1860.*“, koji se čuva u župnom arhivu u Olibu, na 370-371. stranici piše da je pop Juraj Cetinjanin donio križ iz Cetine koji se kao relikvija i danas štuje na Olibu.⁴⁵

IV.

Glavne zasluge za dolazak franjevaca u cetinski kraj pripadaju Ivanu Nelipčiću koji je kao i drugi hrvatski velikaši poticao dolazak i osnivanje franjevačkih samostana na svojim posjedima. Franjevcima su se okruživali svi ondašnji hrvatski velikaši: Šubići,⁴⁶ Frankapani, Babonići (Blagajski), Kurjakovići, kasnije i Zrinski te mnogi drugi. Bosanska elita također. Franjevci su u hrvatska područja stizali ponajprije iz južne Italije iz koje je stigla i nova kraljevska anžuvinska dinastija. Da su franjevci Bosanske vikarije bili povezani s talijanskim jugom, svjedoči i Apulijska kustodija koja je izravno bila u njezinu sastavu od 1391. do 1446. godine.⁴⁷ Nakon gubitka Apulijske kustodije i gašenja više desetaka samostana u Bosni vrlo je bio upitan i opstanak Bosanske vikarije. Uzevši u obzir da su franjevci vjeran papin red, a Anžuvinci vjerni papini vazali, može li se zaključiti da su franjevci bili i ljudi od povjerenja anžuvinskoga kralja, odnosno da su imali njegovu podršku? Jesu li im svojevremeno pomogli u dobivanju Apulijske kustodije? Je li Apulijska kustodija Bosanske vikarije bila jedan od anžuvinskih projekata povratka na istočnojadransku obalu i zaleđe? Jesu li im franjevci svojim vjerskim

⁴² CD, XII, 1914., 407; J. A. SOLDI, *Cetina – srednjovjekovna županija*, 67.

⁴³ Vladimir RIMONDO, „Trogirsko i splitsko zaleđe u nekim dokumentima iz druge polovine 14. i početka 15. stoljeća“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru Sveučilišta u Splitu*, 14-15, 1975–1976., 492-493.

⁴⁴ Ivan MILČETIĆ, „Arheologično-istorične crtice s hrvatskih otoka“, *Viestnik hrvatskoga arheologično-gruštva*, 6, 1884. br. 3, 118; I. MARKOVIĆ, *Sinj i njegovo slavje*, 12.

⁴⁵ Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2008., 76.

⁴⁶ Damir KARBIĆ, „Utjecaj velikaškog roda Šubića na razvoj franjevaca u Hrvatskoj i Dalmaciji s posebnim osvrtom na skradinsko-bribirsko područje“, u: *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, Šibenik i Zagreb, 2001., 147-166. Riječ je o članku koji je paradigmatički primjer odnosa hrvatskoga srednjovjekovnog plemstva i srednjovjekovnih franjevaca.

⁴⁷ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 235-236.

i kulturnim poletom pomagali tijekom 14. stoljeća u polaganom podčinjavanju hrvatskih krajeva i hrvatskoga plemstva? Navedene teze, kolikogod bile neopravdane, ne bi se smjele *a priori* odbaciti.

Da bi opstao rod Nelipčića, Vladislava i njezin malodobni sin Ivan Nelipčić morali su 1345. godine prisegnuti na vjernost kralju Ludoviku Anžuvincu, prepustivši mu svu svoju očevinu desno od Krke.⁴⁸ Kralj ga je nagradio darovavši mu zauzvrat „kraljevski grad Sinj s krajem koji se naziva Cetina“ (*castrum regale Zyn vocatum cum districtu eius Cetina appellato*) te „utvrdu Brečevo s poljem koje se naziva Polje“ (*castrum Brechewo cum campo qui vocatur Pogle*).⁴⁹ Od stare je djedovine Nelipčić uspio zadržati tek utvrdu Kamičac na Krki (*castrum suum hereditarium Chamichech*).⁵⁰ Budući da je cetinski kraj još od narodnih vladara bio ili u vlasti splitskih nadbiskupa ili pod vlasteoskim rodovima, Ivanu Nelipčiću vjerojatno nije bilo lako uspostaviti vlast nad nižim cetinskim plemstvom. Primjerice, krajem 1350-ih imao je problema s plemenitom braćom Grubićima koji mu nisu plaćali porez (*census*) i vršili službe (*servicium*) jer su ga očito držali ravnopravnim sebi nakon što su se samovoljno svrstali među plemiće „dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske“ koji nisu podliježali ni lokalnom ni kraljevu oporezivanju.⁵¹ Nakon što je na parnici u Zadru 1360. godine ustanovljeno da su oni zaista cetinski plemići, ali i to da ne pripadaju plemićima „dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske“, cetinski je knez riješio slučaj u svoju korist.⁵² Možda mu je pritom naruku išla činjenica da su Nelipčići od 1345. godine bili vjerni kraljevi vazali.

Franjevci su kao nova vjerska i društvena snaga bili itekako potrebni Ivanu Nelipčiću u cetinskom kraju. Da su cetinski franjevci bili u dobrim odnosima s kraljevim pristašama, svjedoči i oporuka dugogodišnjega trogirskog kneza Franje Jurjevića iz 1377. godine, kraljevskoga viteza iz Zadra i čovjeka od kraljeva povjerenja u Dalmaciji, koji je izričito franjevcima u Cetini oporučno ostavio 60 sitnih libara za kupnju odjeće.⁵³ Ivan Nelipčić je, vjerojatno s anžuvinskom preporukom, tražio da se franjevci Bosanske vikarije trajno nasele u njegovu kneštvu upravo u vrijeme njegova sukoba s nižim cetinskim plemstvom. Dozvola za podizanje samostana napisana je 30. travnja 1357. u Avignonu i vrlo je brzo stigla u Cetinu. Franjevci koji su se skrasili pod zidine Nelipčićeva Vsinja (Sinja) podići će ugled rodu Nelipčića u cetinskom kraju jer su, između ostaloga, bili prvi redovnici koji

⁴⁸ Ante BIRIN, *Knez Nelipac i hrvatski velikaški rod Nelipčića*, Zagreb, 2006., 69-70.

⁴⁹ CD, XI, 1913., 249-252; A. BIRIN, *Knez Nelipac*, 70.

⁵⁰ A. BIRIN, *Knez Nelipac*, 210.

⁵¹ Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, 1997., 204.

⁵² Tomislav RAUKAR, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 2002., 32-35.

⁵³ Branka GRBAVAC, „Prilog proučavanju životopisa zadarskog plemića Franje Jurjevića, kraljevskog viteza“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 22, 2004., 44, 48.

su se nakon dužeg vremena naselili u cetinskome kraju. Posljednji su redovnici u cetinskom kraju bili benediktinci, koji su u doba narodnih vladara imali opatiju Sv. Mihovila na današnjem lokalitetu Meljača u susjednim Brnazama.⁵⁴

Spomenuta je isprava zapravo bula pape Inocenta VI. koji obavještava generalnog ministra franjevačkog reda da je Ivan Nelipčić stekao pravo dovesti „u svoju zemlju“ (*in terra sua Cetinae*) franjevce koji će osnovati i sagraditi nov samostan (*unus locus fratrum vestri ordinis de novo fundetur et construatur*).⁵⁵ Dva je uvjeta papa postavio pred hrvatskog velikaša: da se moraju čuvati neokrnjena prava župne crkve (*[...] et qualibet alia constitutione contraria nequaquam obstantibus iure parochialis ecclesiae ac cuiuslibet alterius*) i da samostan mora biti „na prikladnu i pristojnu mjestu“ (*in loco tamen ad hoc congruo et honesto*) u kojem bi se moglo uzdržavati dvanaest franjevaca (*duodecim fratres [...] decenter valeant sustentari*).⁵⁶ „Prikladno i pristojno mjesto“ svakako je moralo biti nadomak grada Vsinja (Sinja), a ne u vrličkoj Cetini koja je od Nelipčićeva Vsinja (Sinja) udaljena dobrih četrdeset kilometara. Iako je vrlički kraj bio rubni posjed Nelipčića,⁵⁷ teško je vjerovati da bi se velikaš, koji je tek prije desetak godina stigao u cetinski kraj, usudio graditi samostan toliko daleko od svoje središnje utvrde ili grada. Uz samostan je dograđena crkva posvećena Blaženoj Djevici Mariji, tipičnoj franjevačkoj zaštitnici,⁵⁸ zajedno „sa zvonikom, grobljem, ostalim zgradama i drugim nužnim radionicama za doličan život franjevaca“ (*cum ecclesia seu oratorio, campanili, campana, cimiterio, domibus et aliis necessariis officinis et ad opus fratrum dicti vestri ordinis*).⁵⁹

Samostan je, prema fundacijskoj ispravi, očito imao neke radionice neophodne za vlastito uzdržavanje, a s vremenom je dobio i pisarsku prostoriju jer je dosta sačuvanih isprava upravo potpisano pod sintagmom „u samostanu Male braće u Cetini pod Sinjem“. Stoga se Cetina pod Vsinjem mogla razvijati kao trgovačka varoš dijelom zahvaljujući franjevcima.

⁵⁴ Stjepan GUNJAČA, „Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja“, *Starohrvatska prosvjeta*, 4 1955., 85-134; Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II, Tkon, 1964., 531-532 (karta), 540; Ivan BOTICA – Ante ČARIĆ, „Što je ostalo od Meljače. Zapis brnaškoj starohrvatskoj crkvi i kasnosrednjovjekovnom groblju na Mijoljači“, *Brnaška strana*, 1 2005., 2-9.

⁵⁵ CD, XII, 1914., 406.

⁵⁶ CD, XII, 1914., 406-407.

⁵⁷ Ante BIRIN, „Cetinski knez Ivaniš Nelipčić – ‘ban naših kraljevstava Dalmacije i Hrvatske’“, u: *Humanitas et litterae: ad honorem Franjo Šanjek (Zbornik u čast Franje Šanjeka)*, (ur. Lovorka Čoralčić i Slavko Slišković), Zagreb, 2009., 298.

⁵⁸ Osim što su srednjovjekovni franjevci bili osobiti promicatelji kulta Blažene Djevice Marije, posveta je franjevačkoj crkvi u Cetini mogla je neposredno doći preko najstarije, ujedno i najreprezentativnije franjevačke crkve Sv. Marije u kontinentalnoj Dalmaciji, one od Bribirskih knezova (Šubića) na Bribiru. Ona je, naime, bila uzorom svim franjevačkim i velikaškim crkvama na južnojhrvatskome prostoru (usp. D. KARBIĆ, *Utjecaj velikaškog roda Šubića*, 151).

⁵⁹ CD, XII, 1914., 406-407.

V.

Povijesna vrela sačuvala su nam imena nekih franjevca koji su ili djelovali u cetinskom samostanu ili su bili podrijetlom iz cetinskoga samostana: Filip iz Venecije,⁶⁰ Juraj iz Cetine (*Georgio de Cetina*),⁶¹ Peregrin iz Aragonije (*Peregrinus de Aragonia*),⁶² Bartol iz Alvernije,⁶³ Blaž iz Dubrovnika (*Blasius de Ragusio*),⁶⁴ Martin Vukonja (*de Vulconia*)⁶⁵ ili Vukovčanin,⁶⁶ Žuvan (Ivan) iz Korčule,⁶⁷ Dominik iz Cetine,⁶⁸ Petar iz Korčule (*Petrus de Corzula*),⁶⁹ Juraj (*guardianus de Cetina*),⁷⁰ Dubrovčanin Franjo de Croce,⁷¹ Filip iz Dubrovnika,⁷² Luka iz Cetine (*Luca de Cetina*)⁷³ ili Luka Sinjanin.⁷⁴ Franjevci su navedeni kronološkim slijedom života i djelovanja u cetinskom i u drugim samostanima Bosanske vikarije između 1370-ih i 1460-ih godina. Geografska odrednica u njihovu imenu ne mora odmah značiti i njihovo podrijetlo. Za većinu se ne zna jesu li opsluživali Pravilo svetoga Franje na konventualski ili na opservantski način, jer je cetinski samostan Sv. Marije do 1438. godine bio kućom i jednih i drugih. Prijelomno razdoblje kada se cetinski samostan određuje za opservantizam jesu 1430-te kada je Bosanska vikarija sve jasnije postajala opservantskom pokrajinom, ponajprije zahvaljujući silnom angažmanu fra Jakova Markijskoga, najaktivnijega promicatelja opservantizma 15. stoljeća u franjevačkom redu. Nakon što je papa Eugen IV. 1437. godine franjevcima Bosanske vikarije „udijelio mnoge povlastice“ (*multa indulsit privilegia*) jer su „franjevci Bosanske vikarije ustrajali za širenje vjere, borbi protiv varki krivovjeraca i trpjeli su surovost Turaka“ (*Fratres Vicariae Bosnae, pro fide propaganda et contra haeticorum dolos, Turcarumque feritatem tuenda patiebantur*),⁷⁵ taj je utjecajni propovjednik, bosanski vikar i katolički sve-

⁶⁰ V. RISMONDO, *Pomorski Split*, 106.

⁶¹ Krsto STOŠIĆ, „Rukopisni kodeksi samostana sv. Frane u Šibeniku“, *Croatia Sacra*, 3 1936., 26; Petar RUNJE, „Srednjovjekovna franjevačka kustodija u Cetini (Sinju)“, *Gospa Sinjska*, 36 2009., 82.

⁶² P. RUNJE, *Srednjovjekovna franjevačka kustodija*, 83.

⁶³ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 80.

⁶⁴ Šime JURIĆ, *Građa za bibliografiju Cetinske krajine do 1980. Zbornik Cetinske krajine. Knjiga 3*, Sinj, 1982., 82.

⁶⁵ Š. JURIĆ, *Građa za bibliografiju*, 82.

⁶⁶ P. RUNJE, *Srednjovjekovna franjevačka kustodija*, 83.

⁶⁷ *Hrvatski spomenici*, 136.

⁶⁸ AB, 168-169.

⁶⁹ P. RUNJE, *Srednjovjekovna franjevačka kustodija*, 83.

⁷⁰ Š. JURIĆ, *Građa za bibliografiju*, 129.

⁷¹ *Annales Minorum seu trium ordinum a sancti Francisco institutorum* (dalje: *Annales Minorum*), tomus XIII, ed. Luca Wadding Hibernus, Clara Aqua (prope Florentiam), 1932., 289; D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 124.

⁷² AB, 262.

⁷³ AB, 262.

⁷⁴ P. RUNJE, *Srednjovjekovna franjevačka kustodija*, 83.

⁷⁵ *Annales Minorum*, XI 1932., 25.

tac već sljedeće godine od Generalne uprave Franjevačkog reda zatražio da se iz Bosanske vikarije protjeraju svi oni koji se ne pridržavaju opservantskog načina života.⁷⁶ Otvorenoj su pobuni pribjegli mnogi franjevci Bosanske vikarije počevši od konventualaca pa do umjerenih opservanata. Zaštitu su našli u varadinskog biskupa fra Ivana iz Korčule koji je prije biskupske službe od 1432. do 1435. bio na čelu Bosanske vikarije.⁷⁷ Budući da je taj Korčulanin 1419. godine zajedno s cetinskim kustosom fra Martinom Vukonjom uspješno na rimskome sudu zastupao cetinske i zahumske franjevce oko pitanja crkvene desetine Splitske crkve, može se pretpostaviti da je izgradio određeni autoritet i poštovanje kod cetinske subraće. Kao bosanski vikar uputio je 1434. godine molbu cetinskomu knezu Ivanišu Nelipčiću da oslobodi Dminoslava Vehojevića i njegove potomke od svjetovnih podavanja jer je Vehojević ušao u službu „*crikvi sv. Marije poda Vsinjem s onom zemlom ku mu smo zaminili za njegovu krč*“.⁷⁸

Zbog mogućih kontakata s bivšim bosanskim vikarom i aktualnim varadinskim biskupom, koji je u netom spomenutom događaju na hrvatskoj ćirilici zabilježen kao brat Žuvan iz Korčule, te zbog protivljenja opservantizmu kao jedinjoj mogućoj varijanti samostanskog života, franjevci iz Cetine otvoreno su se pobunili protiv fra Jakova Markijskog 1438. godine. Vođa pobune bio je fra Dominik iz Cetine, možda i cetinski gvardijan, kojeg je vikar u pismu generalu franjevačkog reda proglasio „neznalicom, budalastim i skandaloznim franjevcem“ (*ignorante et phatuo ac scandaloso fratre Dominico de Cest'na*),⁷⁹ jer mu je prilikom njegova posjeta Cetini zabranio ulazak u samostan i nije mu dopustio da propovijeda u crkvi Sv. Marije.⁸⁰ Takvo skandalozno ponašanje cetinskih franjevaca bilo je gotovo bez presedana jer su fra Jakova Markijskog, prema svjedočanstvu njegova pratitelja fra Venancija, „tražili biskupi, pojedini gradovi, vojvode, kraljevi čak i car Sigismund da propovijeda u njihovim crkvama“.⁸¹ Fra Dominik je skupa s istomišljenicima morao iste godine napustiti cetinski samostan te se sklonio u frankapanski Senj. Možda je čak morao otići i do Italije da se opravda pred generalom franjevačkog reda jer je na tome inzistirao opservantski vikar.⁸² Sumnjamo da je bio „neznalica, budalast i skandalozan franjevac“, prije će biti da je fra Dominik iz Cetine bio među posljednjim cetinskim franjevcima koji su se protivili opservantskoj isključivosti.

⁷⁶ Anđelko BARUN, *Svjedoci i učitelji. Povijest franjevaca Bosne Srebrene*, Sarajevo – Zagreb, 2003., 119.

⁷⁷ *Isto*, 119.

⁷⁸ *Hrvatski spomenici*, 136.

⁷⁹ Iako je Fermendžin jasno naznačio da je riječ o Cetini (AB, 168-169), a u historiografiji najčešće ne prepoznaju geografsko podrijetlo toga franjevca te se bilježi kao fra Dominik iz Cisterne(!) (A. BARUN, *Svjedoci i učitelji*, 119).

⁸⁰ AB, 169; Š. JURIĆ, *Građa za bibliografiju*, 104.

⁸¹ Ignacije GAVRAN, „I sveci znaju pogriješiti“, u: *Putovi i putokazi*, knjiga 1, Sarajevo, 1988., 67.

⁸² AB, 169.

U cetinskom je samostanu vjerojatno živio i fra Bartol iz Alvernije, jedan od prvih promicatelja opservanatizma u Bosanskoj vikariji, čovjek koji je imao najduži vikarski staž u povijesti Bosanske vikarije (1366–1375; 1378–1408).⁸³ Umro je 1414. godine „u našem cetinskom samostanu u Gornjoj Hrvatskoj“ (*Fr. Bartholomeus [...] vita functus est in conventu nostro Cettinensi, in Croatia superiori*) i „pokopan je upravo ondje u kapeli sv. Katarine“ (*ibidemque capella s. Catharinae sepultus*).⁸⁴ Samostanska kapela Sv. Katarine vjerojatno je podignuta krajem 14. ili početkom 15. stoljeća u Cetini pod Sinjem, možda u doba kneza Ivaniša Nelipčića, koji je najstariju kćer i nasljednicu djedovine nazvao upravo imenom te svete.⁸⁵ Taj je knez na prijelazu stoljeća jedno vrijeme bio najmoćniji velikaš Hrvatskoga Kraljevstva južno od rijeke Zrmanje.⁸⁶ Kapela Sv. Katarine u kojoj je pokopan fra Bartol iz Alvernije najvjerojatnije je srušena te je od bračkoga kamena nanovo sagrađena kao crkva 1441. godine kada su cetinskim kneštvom vladali braća Talovci.⁸⁷ Pretpostavljamo da se nalazila tik uz cetinski samostan i crkvu Sv. Marije. Budući da su braća Talovci kao novi cetinski gospodari još vidali rane od teške borbe za Sinj iz 1436. godine,⁸⁸ moguće je da su se crkvom Sv. Katarine nastojali dokazati u cetinskom kraju, dodvoriti cetinskomu stanovništvu i franjevcima s kojima su prethodni gospodari prema svemu sudeći imali dobre odnose.

VI.

U starijoj je historiografiji prevladavalo mišljenje da je fra Bartol iz Alvernije pokopan „u crkvi Sv. Katarine u Cetini kod današnje Vrlike u Dalmaciji“.⁸⁹ Pretpostavljalo se, dakle, da je u vrličkom selu Cetini, na izvoru rijeke Cetine, postojao franjevački samostan s crkvom Sv. Katarine.⁹⁰ Dok je samostan navodno stradao s osmanskim zauzimanjem vrličkoga kraja, crkva se uspjela očuvati zahvaljujući pravoslavnomu stanovništvu koje je crkvi „promijenilo ime u crkvu sv. Spasa“.⁹¹ Iznimna očuvanost arhitekture ranosrednjovjekovne crkve Sv. Spasa, kult kojega se promovirao franačkim angažmanom na ranosrednjovjekovnome hrvatskom

⁸³ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 65, 73.

⁸⁴ *Isto*, 80.

⁸⁵ Radoslav LOPAŠIĆ, „Spomenici Tržačkih Frankopana“, *Starine JAZU*, 25 1892., 322. Katarina je kao Ivaniševa prvorodena kći zaručama s Anžom Frankapanom 1411. godine postala baštinicom svoje djedovine.

⁸⁶ A. BIRIN, *Cetinski knez Ivaniš Nelipčić*, 289.

⁸⁷ C. FSKOVIĆ, *Umjetnički obrt*, 131-132.

⁸⁸ Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, knjiga 3, Zagreb, 31982., 161.

⁸⁹ Stjepan ZLATOVIĆ, *Franovci države presvetog Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888., 33; I. MARKOVIĆ, *Sinj i njegovo slavlje*, 8; Stjepan ZLATOVIĆ, „Franjevački samostan u Cetini. Bl. Gospe u Sinju“, *Gospa Sinjska*, 1 1922., br. 7, 106-108; D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 80-81.

⁹⁰ S. ZLATOVIĆ, *Franovci države*, 33; I. MARKOVIĆ, *Sinj i njegovo slavlje*, 8.

⁹¹ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 81.

teritoriju ponajviše u kninskoj okolici,⁹² inspirirala je franjevačke pisce za pripovijest da je vrlički ili gornjocetinski kraj neupitno bio obojen franjevačkim identitetom u srednjem vijeku. S. Gunjača pak 1957. godine piše da je „ime crkve Sv. Spasa u selu Cetini iz IX–X. stoljeća“, da ga je „potvrdio arheološki nalaz iz godine 1948. kad se pronašao kod crkve natpis iz njene davne unutrašnjosti i na njemu se čita da je crkva bila posvećena Kristu, a Spas (Salvator) je samo njegov atribut u kojemu se, eto, ovo ime i sačuvalo“.⁹³

Pišući 1960-ih knjigu „*Franjevačka Bosna. Razvoj i uprava Bosanske Vikarije i Provincije 1340.–1735.*“, našu još uvijek najbolju sintezu o franjevačkome srednjovjekovlju, D. Mandić nije previše provjeravao izvore za franjevačke samostane Bosanske vikarije u dalmatinskom zaobalju. Vjerovao je rezultatima franjevačkih povjesničara iz Dalmacije, njihova je zapažanja s dostupnim i novim vrelima inkorporirao u svoj tekst, pa tako i to da je na izvoru rijeke Cetine nedaleko od Vrljke postojao u srednjem vijeku franjevački samostan. Pronašavši izvor u kojem se navodi da je 1414. godine bosanski vikar fra Bartol iz Alvernije umro u cetinskom samostanu i da je pokopan u kapeli Sv. Katarine, napisao je da se cetinski samostan nazivao samostanom Sv. Katarine.⁹⁴

Manjak kritičnosti prema nezaobilaznu Mandićevu autoritetu kad je riječ o srednjovjekovnoj franjevačkoj prošlosti uzrokom je različitih, pa i pogrešnih interpretacija. Tako je u katalogu izložbe „*Dalmatinska zagora – (ne)poznata zemlja*“ M. Ančić također naveo da je u vrličkom selu Cetini postojao franjevački samostan.⁹⁵ Po njegovu su mišljenju franjevci 60-ih godina 14. stoljeća preuzeli dušobrižništvo nad Vlasima između Cetine i Neretve jer je s njima „redovita hijerarhija Katoličke crkve imala velikih poteškoća“ i jer su „vlaški katuni lokalizirani na prostoru istočno od Neretve imali vrlo neobično shvaćanje kršćanstva, odnosno organizacije i rituala povezanih s njime“.⁹⁶ Ova je teza naišla na plodno tlo i kod D. Roksandića u njegovu traganju za „religijskom kulturom“ dinarskih Vlaha/Morlaka od 14. do 16. stoljeća.⁹⁷ Ančiću je jedna od vlaško-franjevačkih poveznica upravo samostan Cetina, koji je bio osnovan „u blizini vrela istoimene rijeke“, kako bi „omogućavao relativno laku dostupnost bilo zimskim bilo ljetnim vlaš-

⁹² Željko RAPANIĆ, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split, 1987., 167; Carol HEITZ, „Architecture et liturgie en France de l'époque carolingienne à l'an mil“, *Hortus artium medievalium*, 1, 1995., 57-73; Tomislav MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica. Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji. 1. rasprava*, Split – Zagreb, 2008., 175.

⁹³ S. GUNJAČA, *Tragom istraživanja prošlosti Sinja*, br. 3.761, 21. III. 1957., 3.

⁹⁴ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 80.

⁹⁵ Mladen ANČIĆ, „Srednjovjekovni Vlasi kontinentalne Dalmacije“, u: *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, Zagreb, 2007., 166.

⁹⁶ *Isto*, 166.

⁹⁷ Drago ROKSANDIĆ, „Dinarski Vlasi/Morlaci od 14. do 16. stoljeća: koliko identiteta?“, u: *Spomenica Josipa Adamčeka*, (ur. Drago Roksandić i Damir Agičić), Zagreb, 2009., 216.

kim pašnjacima“.⁹⁸ Teško je povjerovati da su cetinski franjevci, čiji se samostan nalazio *extra muros castris Fsignii Spalatensis diocesis*,⁹⁹ pratili stočare u njihovoj ispaši po Dinari i drugim brdima.

Neupitno je riječ o zabuni s imenom jer se srednjovjekovna Cetina kao ekonim isključivo odnosio na sinjsko podgrađe. Ime je sinjskomu srednjovjekovnom podgrađu dala ili rijeka Cetina, koja je čak do sredine 20. stoljeća plavila veći dio Sinjskog polja i time bila nadomak gradu Sinju, ili pak starohrvatska Cetinska župa ili županija analogno Krbavskoj župi ili županiji koja je mjesto tik do Udbine.¹⁰⁰ Nema podatka kako se vrličko selo Cetina nazivalo u srednjem vijeku. Moguće je da se nazivalo Vrilon jer se tako navodi u crkvenim spisima s kraja 17. stoljeća.¹⁰¹ Zanimljivo je i teže objašnjivo da nekoliko kilometara udaljenoj Vrlici ime potječe od vrela rijeke/vrha rike. Pretpostavlja se da je razvoj vrličkoga imena tekao kronološkim slijedom ovako: *vr̃bh Rēky > Vrh Rika > Vrhrika > Vrlika.¹⁰² Poznavatelji srednjovjekovne vrličke prošlosti vjeruju da je srednjovjekovna Vrh Rika s izvora rijeke Cetine prenijela ime na nešto udaljeniji grad Vrliku koja se nalazi podno srednjovjekovne i novovjekovne utvrde Prozor.¹⁰³ Latinske su inačice imena srednjovjekovne Vrlike sljedeće: *Verchreca*, *Vercherica*, *Werhlichky*, *Verlecnensis* i *Varchirioc*.¹⁰⁴

VII.

Cetinski samostan Sv. Marije mogao je odmah ili ubrzo po osnutku postati jednim od kustodijskih središta Bosanske vikarije. Prijeporno je o kojoj je kustodiji riječ. Dok su dalmatinski povjesničari na temelju jedne splitske oporuke iz 1367. godine¹⁰⁵ i jednoga splitskog notarskog upisa iz 1372. godine¹⁰⁶ skloniji mišljenju kako je Cetina zarana postala središtem Cetinske kustodije, dotle su bosansko-hercegovački povjesničari zbog nespominjanja Cetinske kustodije u popisu kustodija i samostana fra Bartola iz Pise uvjereni kako je Cetina u to doba bila samo

⁹⁸ M. ANČIĆ, *Srednjovjekovni Vlasi*, 166.

⁹⁹ *Vetera monumenta Slavorum*, 532-533.

¹⁰⁰ Mile BOGOVIĆ, „Pomicanje središta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje“, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, (ur. Mile Bogović), Rijeka i Zagreb, 1988., 52-54; Milan KRUHEK – Zorislav HORVAT, „Sakralna arhitektura Like i Krbave na području Krbavsko-modruške biskupije“, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, (ur. Mile Bogović), Rijeka i Zagreb, 1988., 190-191.

¹⁰¹ Slavko KOVAČIĆ, „Vijesti iz crkvenih arhiva o Cetinskoj krajini pod Turcima“, u: *Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti. Zbornik Cetinske krajine. Knjiga 4*, (ur. Ante Milošević), Sinj, 1989., 154.

¹⁰² O imenu Vrlika/Vrljika u hrvatskoj onomastici vidi: Danijel ALERIĆ, „Imotski toponimi Vrlika ili Vrljika i Matica“, *Rasprave i prilozi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 22 1996., 5-15.

¹⁰³ Ante MILOŠEVIĆ, *Vrlika: starohrvatska župa Vrh Rika*, Split, 1997., 9.

¹⁰⁴ Josip Ante SOLDO, *Sveti Spas u Vrhrici: povijesno-kritička rasprava o hrvatskoj sakralnoj i kulturnoj baštini u današnjem selu Cetini kraj Vrlike*, Split, 1990., 32.

¹⁰⁵ P. RUNJE, *Srednjovjekovna franjevačka kustodija*, 82.

¹⁰⁶ J. A. SOLDO, *Cetina – srednjovjekovna županija*, 81.

u sastavu Duvanjske kustodije (*Custodia Dulmnae*).¹⁰⁷ Treba naglasiti da je taj popis sačuvan u ranonovovjekovnim prijepisima i da je datiran oko 1400. godine. Duvanjska je kustodija prema tome imala samostan u Stonu (*Stagni*), Novom na Neretvi (*Novi Castru*), Imotskom (*Imotae*), Cetini/Sinju (*Cetini*), Bistrici/Livnu [*Betuzae*] i Glamoču (*Glamozh*).¹⁰⁸ Budući da je nekim samostanima već sama ubikacija nejasna, a popis fra Bartola iz Pise izričito ne navodi koji je samostan središnji, ne preostaje ništa drugo doli domišljanje. Valjalo bi zapaziti da se u popisu samostan u Stonu ne nalazi slučajno na prvome mjestu jer je Ston za razliku od ostalih spomenutih mjesta još u ranome srednjovjekovlju bio i biskupijsko i regionalno središte. Jedina bi mu konkurencija u popisu i to samo zbog ugleda i moći cetinskih gospodara Nelipčića mogla biti Cetina. Što je s ostalim mjestima ili samostanima iz popisa?

O svakom bi se od navedenih samostana mogla ispričati zanimljiva i pomalo kontroverzna pripovijest, ali bi podulje zadržavanje na svakom samostanu udaljilo rad od glavne teme. Novi na Neretvi je, primjerice, u nepunih deset godina nakon osnutka (1349.) promijenio tri državne domene.¹⁰⁹ Imotski je samostan najprije bio osnovan na ruševinama benediktinske opatije podno grada Imote (Imotskoga) na izvoru rijeke Vrljike,¹¹⁰ ali je zbog osmanske opasnosti 1430-ih premješten u Prološko blato.¹¹¹ Budući da su imena imotskoj Vrljici i gornjocetinskoj Vrlici istoga značenjskog podrijetla (*vrh rika*), zbog njihove jezične homonimije katkada zacijelo dolazi i do zabune pri utvrđivanju što kamo pripada.¹¹²

Iz popisa fra Bartola iz Pise najnejasniji je toponim *Betuzae*. Priređivači toga izvora u zbirci „*Annales Minorum*“ naveli su ga zato u uglatoj zagradi. Mandić je *Betuzae* ubicirao u duvanjsko mjesto Blažuj pored Tomislavgrada.¹¹³ Iako Mandić nije spomenuo da je Blažuj bio središte Duvanjske kustodije, mnogi ga zbog Mandićeva autoriteta smatraju kustodijskim središtem franjevačkih samostana između Cetine i Neretve.¹¹⁴ No o blažujskome samostanu, osim navedenoga, nema nika-

¹⁰⁷ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 228; Robert JOLIĆ, *Duvno kroz stoljeća*, Tomislavgrad i Zagreb, 2002., 149-150; A. BARUN, *Svjedoci i učitelji*, 91; Andrija ZIRDUM, *Povijest kršćanstva u Bosni i Hercegovini*, Plehan, 2007., 212.

¹⁰⁸ *Annales Minorum*, IX 1932., 294.

¹⁰⁹ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 229-230.

¹¹⁰ I danas oko izvora rijeke Vrljike/Vrljike čuva istoimeni ekonim Vrljika/Vrljika (D. ALERIĆ, *O imenu Vrljika/Vrljika*, 5).

¹¹¹ Ante UJEVIĆ, *Imotska krajina*, Imotski, 1991., 19.

¹¹² Još je 1921. godine P. Skok upozorio na skupinu vrlo starih južnoslavenskih toponima koji su nastali pojednočlanjivanjem dvočlanih sintagma sastavljenih od prijedloga *vrh* i *riječnoga imena u genitivu*. Najglasovitiji je pritom srednjovjekovni toponim *Vrhbosna* kojim je prvotno označavana župa na izvoru rijeke Bosne (Petar SKOK, „Prilozi k istraživanju srpsko-hrvatskih imena mjesta“, *Rad JAZU*, 224 1921., 140).

¹¹³ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 228.

¹¹⁴ Marijan ŽUGAJ, „Bosanska vikarija i franjevci konventualci“, *Croatica Christiana periodica*, 13, 1989, br. 24, 18-19, 26; R. JOLIĆ, *Duvno kroz stoljeća*, 150.

kva spomena u srednjovjekovnim vrelima. Vrlo je moguće da je *Betuzae* pogrešno zapisana *Bistrica*, livanjsko podgrađe, u kojem se nalazio franjevački samostan Sv. Ivana Krstitelja. Riječ je o samostanu koji uz visovački ima najmanje povijesno-ga diskontinuiteta u širem dalmatinskom zaobalju. Osnovan je još početkom 14. stoljeća potporom bribirskih knezova Šubića, tadašnjih livanjskih gospodara, i uz bribirski se samostan Sv. Marije smatra najstarijim franjevačkim samostanom u dalmatinskome zaobalju.¹¹⁵ Možda nije slučajno da je taj livanjski samostan posvećen sv. Ivanu Krstitelju, obiteljskom zaštitniku bribirskih knezova Šubića, kojemu su u čast bribirski knezovi podigli i franjevački samostan u Skradinu.¹¹⁶ U literaturi se nerijetko Bistrica miješa s Livnom te se znade naći da je livanjski kraj imao dva franjevačka samostana (jedan u Livnu, a drugi u Bistrici).¹¹⁷ Na karti samostana Bosanske vikarije (1340–1517), D. Mandić bilježi u cetinskom kraju čak tri franjevačka samostana u Sinju, Vrlici i Cetini.¹¹⁸

Reorganizacijom Bosanske vikarije, koja je početkom 15. stoljeća postigla svoj teritorijalni vrhunac, od Duvanjske su kustodije stvorene Stonska i Cetinska kustodija.¹¹⁹ Cetinska se kustodija više puta spominje u izvorima tijekom 15. stoljeća.¹²⁰ U posljednjim je danima svoga postojanja 1506. godine Cetinska kustodija imala samostane u Cetini-Sinju (*Cethinae*), Klisu (*Classajae*), Skradinu (*Cardonae*), Visovcu (*Bissonachi*), Vrljici/Imotskom (*Veochonici*),¹²¹ Kninu (*Tininii*) i Karinu (*Karay*).¹²² Većina je navedenih samostana ugašena već u prvoj polovici 16. stoljeća.

VIII.

U srednjem se vijeku cetinski franjevci, što je prvi uočio J. A. Soldo, nisu bavili župničkim poslom.¹²³ To je vjerojatno naznačeno i u fundacijskoj listini samostana kada papa opominje da franjevci ne smiju ometati rad župnika u Cetini

¹¹⁵ Usp. Bono M. VRDOLJAK, „Franjevački samostan sv. Ive u Livnu tijekom 14. i 15. stoljeća“, u: *Livanjski kraj u povijesti*, (ur. Boško Marijan), Split i Livno, 1994., 115-125.

¹¹⁶ D. KARBIĆ, *Utjecaj velikaškog roda Šubića*, 147.

¹¹⁷ M. ŽUGAJ, *Bosanska vikarija*, 19. (i na više mjesta).

¹¹⁸ Ignacije GAVRAN, *Suputnici bosanske povijesti. Sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevaca*, Sarajevo, 1990., 29.

¹¹⁹ D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, 237-239; P. RUNJE, *Srednjovjekovna franjevačka kustodija*, 82-83.

¹²⁰ P. RUNJE, *Srednjovjekovna franjevačka kustodija*, 82-84. Prema dosadašnjim su spoznajama cetinski kustosi bili: fra Filip iz Venecije (1372, 1376) fra Peregrin Aragonski (1398), fra Blaž Dubrovčanin (1417) fra Martin Vukovčanin (1419), fra Petar iz Korčule (1444–1450), fra Filip Dubrovčanin (1464) i fra Luka Sinjanin (1464).

¹²¹ Franjevački samostan u Imotskoj krajini bio je od 1343. do 1453. godine smješten na „veoma zgodnu i lijepu mjestu kod izvora ponornice Vrljike“ (A. UJEVIĆ, *Imotska krajina*, 100). Vrljika kao mikrotoponim živ je među stanovnicima Prološca i danas uz sam izvor rijeke Vrljike (D. ALERIĆ, *O imenu Vrljika/Vrljika*, 6).

¹²² *Annales Minorum*, XV 1933., 397.

¹²³ J. A. SOLDI, *Cetina – srednjovjekovna županija*, 67.

(*et qualibet alia constitutione contraria nequaquam obstantibus iure parochialis ecclesiae ac cuiuslibet alterius*).¹²⁴ Budući da su se pastoralnim radom u Cetini bavili popovi glagoljaši Splitske nadbiskupije, cetinski franjevci nisu izlazili daleko iz djelokruga svoga samostana i svojih crkava. Kada su Osmanlije počeli ozbiljno ugrožavati njihove nepokretne posjede i imovinu, posebno uoči i nakon pada Sinja 1513. ili 1516. godine, franjevci se povlače iz Cetine. Iako su živjeli u istoj vikariji, franjevci iz hrvatskih krajeva, zapadnih dijelova Bosanske vikarije, imali su drukčiji stav prema Osmanlijama u odnosu na franjevce iz Bosne. Nisu se htjeli prilagoditi novim političkim okolnostima. Za razliku od njih, bosanski su franjevci odmah po padu Bosanskoga Kraljevstva zatražili od Osmanlija dopuštenje (ahdnamu) za djelovanje pod njihovom vlašću.¹²⁵ Cetinski su franjevci napustili svoj samostan s posljednjim hrvatskim braniteljima Čačvine, Nutjaka, Travnika i Sinja te su se sklonili u samostane u Hrvatskome primorju. Danas se u franjevačkom samostanu na Trsatu čuva njihov trag u listinama koje su ponijeli sa sobom iz Cetine.¹²⁶

Odlaskom franjevaca iz Cetine početkom 16. stoljeća nikada nije uspjela zaživjeti Franjevačka provincija *Bosna Croatia* koja je nakon raspada srednjovjekovne Bosanske vikarije 1514. godine dobila samostane u južnoj Hrvatskoj.¹²⁷ Trag *Bosne Croatie*, kasnije Hrvatsko-slovenske provincije sv. Križa i današnje *Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, u srednjovjekovnoj Cetini vidi se i po tome što je arhiv srednjovjekovnoga cetinskog samostana dospio u Hrvatsko primorje, čiji su samostani pripadali istoj provinciji, a kasnije je dio samostanskog arhiva prenesen u franjevački samostan u Ljubljani.¹²⁸

IX.

Danas nema ni jednoga kamenog traga od srednjovjekovnih crkava i franjevačkoga samostana u Sinju. Tragovi su počeli nestajati s osmanskom prisutnošću u cetinskom kraju. Srednjovjekovna se Cetina otada spominje samo kao podgrađe ili varoš sinjske tvrđave. Prema popisima Bosanskog i Kliškog sandžaka za 1528. i 1550. godinu sinjska se varoš navodi kao mjesto bez stalno nastanjenog stanovništva.¹²⁹ Mogući se trag srednjovjekovne crkve Sv. Marije opaža na već spomenutoj mletačkoj katastarskoj mapi iz 1709. godine gdje je južno od sinjskih zidina ucrtan položaj „Stara Crkva“ (*Chiesa Vecchia*), no taj se isti zapis gubi

¹²⁴ CD, XII, 1914., 407; J. A. SOLDI, *Cetina – srednjovjekovna županija*, 67.

¹²⁵ Dubravko LOVRENOVIĆ, „Milodraška zakletva“, *Bosna franciscana*, 1, 1993., br. 1, 141-153.

¹²⁶ Josip Ante SOLDI, *Zlato na grudima Majke. Kratka povijest 300 godina štovanja Gospe Sinjske*, Sinj, 1987., 13.

¹²⁷ Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000., 23-24.

¹²⁸ Usp. G. ČREMOŠNIK, *Ostaci arhiva*, 5-56.

¹²⁹ Fehim DŽ. SPAHO, „Grad Sinj u turskoj vlasti“, u: *Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti. Zbornik Cetinske krajine. Knjiga 4*, (ur. Ante Milošević), Sinj, 1989., 57.

već nakon 1715. godine.¹³⁰ Navedeni položaj po svoj prilici odgovara zapadnomu dijelu današnje Kule u Sinju.¹³¹ J. A. Soldo je pretpostavio da je ta „stara crkva“ čak nakratko zaživjela u posljednjem desetljeću 17. stoljeća.¹³² Bilo kako bilo, bez arheološkoga se istraživanja jamačno neće riješiti zagonetka o postojanju i smještaju crkve i franjevačkog samostana u srednjovjekovnoj Cetini.

Vrlo je malo srednjovjekovnih relikata u cetinskom kraju. Već je u kasnom srednjovjekovlju malo bilo onih koji su znali da je u Brnazama kraj ruševina rano-srednjovjekovne crkve Sv. Mihovila postojao benediktinski samostan. Rijetki su znali za selo Stolac koje se prema izvorima čini važnim mjestom cetinskoga kraja u razvijenom srednjem vijeku.¹³³ Nije se znalo ni za mjesta Godarac i Peć.¹³⁴ Najpostojanijima su se pokazala imena nekih današnjih mjesta.¹³⁵ Cetinska je čakavica nestala u cetinskome kraju najvjerojatnije s posljednjim Cetinjaninom koji je početkom 16. stoljeća bježao iz zavičaja k moru. Nestala je kolektivna memorija na srednjovjekovne odličnike cetinskoga kraja: Nelipčice, Berislavice, Talovce, Špirančice, Virevice kao i na mnogobrojne manje poznate i nepoznate obitelji i rodove: Dminojeviće, Dehojeviće, Dubravčice, Sankoviće, Rodeviće, Vukčice, Ostojiće, Prodaniće, Kočice, Goleševiče, Vojnoviče, Grobačice, Grubiće, Draževiče, Draživojeviće, Vitkoviće, Kustražice, Poznanoviće, Paprašice, Garaldiće, Dudice, Čemeroviće itd.¹³⁶

Tako je nestalo sjećanje i na cetinske franjevce, njihov samostan i crkve jer je cetinska srednjovjekovna povijest početkom 16. stoljeća doživjela znatan materijalni i demografski diskontinuitet. „Ako se što o davnoj prošlosti priča“, piše S. Gunjača 1957. godine, „onda je to povezano za Turke“ jer je „novo stanovništvo stvarno došlo na područje brisane tradicije“ te dodaje „mjestu Cetini ni traga nema u predaji“.¹³⁷ Znalo se samo da je „najjača utvrda u tom kraju Sinj, 15.000 koraka od mora, 3.000 koraka od rijeke Tilurija, smještena na uzvisini koja je

¹³⁰ S. GUNJAČA, *Najstarija poznata katastarska mapa Sinja*, 173-174.

¹³¹ A. MILOŠEVIĆ, *Arheološka topografija Cetine*, 194.

¹³² J. A. SOLDO, *Sinjska krajina*, 167.

¹³³ Ante JADRIJEVIĆ, „Ubikacija mjesta Stoca u Cetini“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 63-64 1961-1962. (i.e. 1969.), 193-197.

¹³⁴ S. GUNJAČA, *Tragom istraživanja prošlosti Sinja*, br. 3.761, 21. III. 1957., 3.

¹³⁵ U jednome od posljednjih dokumenata srednjovjekovne cetinske povijesti iz 1480. godine spominje se desetak cetinskih mjesta koja su pripala Korvinovim pristašama iz Poljica: *Ztwdenczi et Zwthyzele in districtu Chachwyna, Bythychy, Rebach et Hrovatza, Kamenmozth, Kosswthy, Mochyla, Wedryne, Perwthycza* (Vjekoslav KLAJČ, „Prilog za povijest Poljica u XV. stoljeću“, *Vjestnik Zemaljskog arkiva*, 16 1914., 40-44). Za preživjela imena cetinskih mjesta, usporedi: S. GUNJAČA, *Tragom istraživanja prošlosti Sinja*, br. 3.761, 21. III. 1957., 3.

¹³⁶ Većina se navedenih imena nalazi u listini frankapanskih privilegija Vlasima nekadašnjega cetinskoga kneza Ivaniša Nelipčiča iz 1436. godine (*Hrvatski urbari*, svezak 1, ur. Radoslav Lopašić, Zagreb, 1894., 8).

¹³⁷ S. GUNJAČA, *Tragom istraživanja prošlosti Sinja*, br. 3.761, 21. III. 1957., 3, br. 3.763, 23. III. 1957., 3.

gotovo sa svih strana strma, ograđena trima redovima zidina, a nju su Mlečani za Morejskog rata oteli Turcima“ (*Huius regionis arx est validissima Signum quindécim millia passuum a mari, ab Tiluro flumine tria millia, locata in fixo fere undique abscisso, tribus moeniorum ordinibus septa, quam Veneti bello Peloponnesio Turcis eripuerunt*).¹³⁸

¹³⁸ D. FARLATI, *Illyrici sacri*, 13.

Franciscan friary and the church of St. Mary in the Sinj suburb of Cetina: an example of historical discontinuity

Ivan Botica

Institute of Croatian History

Faculty of Humanities and Social Sciences

University of Zagreb

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Republic of Croatia

Summary

This essay, based on historical sources and Croatian historiography, confirms the existence of medieval Cetina, a suburb below the southern city walls of Vsinj (medieval Sinj) that was the location of a Franciscan friary with an older church, of St. Mary (Marija) and a more recent church, of St. Catherine (Katarina). The existence of this monastery eliminates the possibility of a Franciscan friary in the village of Cetina near Vrlika. The friary of Cetina at the foot of the walls of Vsinj belonged to the western part of the Bosnian *vikarija*, on the territory of which the Franciscan Province of Bosnia Croatia was founded in 1514.

During the fifteenth century, the friary was the centre of the Cetina *kustodija*. The friary was founded in 1357 with the support of Ivan Nelipčić and it was continually materially backed up by the leaders of the Cetina nobility, mainly the Nelipčić and the Talovac families. It began to decline with the Ottoman invasion in the Cetina region in the second half of the fifteenth century, to virtually disappear with the Ottoman occupation of Sinj in the early sixteenth century.

In the early modern era, the friary disappeared from the collective memory, so in the seventeenth century the Franciscans of Bosnia Argentina erected a new friary in the town of Sinj. They made no mention of the old friary of Cetina, located in another part of the city, but rather credited their existence to this area credits to migrations and the pastoral ministry they ran voluntarily in the Cetina region.

Keywords: Bosnian *vikarija*, city of Vsinj (Sinj), Cetina site, St. Mary's church, St. Catherine's church, historical continuity and discontinuity